

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ(*)

Գ. — Քրիստոնեական Առաքելութիւնը

Օրէնքէն դուրս ձգած էին զանոնք: Պատրանք. վասնզի ո՛չ մէկ բռնակալ կարող է պայքարիլ Հոգիին հակառակ և զայն բնգոտնել: Այն վայրկեանին երբ կայսրը կը յայտարարէր՝ թէ «Քրիստոնեայ մը պէտք չէ որ մնայ», Քրիստոնէութիւնը ոչ կրնար խափանուիլ, ոչ նուաճուիլ և ոչ ալ զրսւորուիլ: Մեր թուականի 64 տարուան Օգոստոս ամսուն զէպքը նոր ու անլուր բան մը կը հանդիսադրէր. մարտիրոսութիւն: Հեթանոսութեան մէջ ոչ ոք կը մեռնէր իր հաւատքը հաստատելու համար. մինչդեռ քրիստոնեաներուն մէջ կը տեսնուէր որ Ստեփանոս սարկաւազ և Յակոբոս առաքեալ կուտային իրենց կեանքը Յիսուս-Քրիստոսի համար. սակայն հրէականութիւնն ալ ունեցած էր իր մարտիրոսները, Եսայի, Զաքարիա, Եղիազար: Այս անգամ անթիւ բազմութիւն մը անձնատուր կ'ըլլար, կը խոստովանէր իր հաւատքը և կը նահատակուէր վկայ ըլլալու համար Յիսուսի: Բնաւ տեսնուած չէր, և ոչ ալ երեւակայուած նմանօրինակ զէպք մը: Ահաւասիկ փոփոխութիւն մը, և յաջողութիւն մը միանգամայն:

Իրաւ է որ կային բնական պայմաններ այսպիսի յաջողութիւն մը ձեռք բերելու համար: Հելլենականութեան ծաւալումով ստացուած լեզուի և զաղափարներու յարաբերական միօրինակութիւնը, ինչպէս նաև ճշմարիտ քաղաքական միութիւնը՝ որ պարտադրուած էր նահանգներուն Հռոմ-մէական կայսրութեան կողմէ, և զարձեւալ ճամբաներու շինութիւնն և հաղորդակցութեան միջոցները, արահեաններու ազդեցութիւնը, ձիակայաններու (relais) կազմակերպութիւնը, թղթատարութեանց վարչութիւնը՝ որքան ալ անտարբեր իրողութիւններ ըլլան ըստ երեւոյթին՝ կրնան սակայն գործօն նպաստ մը բերել վարդապետութեան մը քարոզութեան և տարածում-մին: Ասոր համոզուելու համար, կը բաւէ միայն բազդատել ինչ որ կ'անցնի և կը

զառնայ կայսրութեան մէջ, և կայսրութեան սահմաններէն դուրս: Հոս, պէտք է խոստովանիլ՝ թէ Քրիստոնէութիւնը չի յառաջդիմեր, նոյն իսկ չի թափանցեր, և կամ եթէ կը թափանցէ՝ կը թաղուի և կը կորսուի, ու չենք կրնար գտնել անոր հետքը: Ըստ այսմ՝ Ակիւթացիներուն, Պարթևներուն, Գերմաններուն մօտ երթալու նիւթական զւարութիւնները գոյութիւն չունէին, ուստի և ո՛չ առաքեալներ, ո՛չ քարոզիչներ, ո՛չ աւետարանիչներ և ոչ պեղեռուտներ չէին կրցած աշխատիլ և աւետարանել, և կամ թէ՛ անոնց ջանքերը մեծ յաջողութիւն մը չեն գտած ընդհանրապէս:

Ուրիշ բանաւոր պատճառներ օգնած են այդ յաջողութեան նիւթական պայմաններուն: Ամենէն առաջ՝ պէտք է նկատի առնել Հռոմի կրօնական քաղաքականութիւնը, որ թոյլատու էր նոր կրօնքներուն հանդէպ, իրեն վերապահելով ընկուզել զանոնք ի պատեհին: Այս քաղաքականութիւնը նպաստեց հոգեկան զարթումի մը՝ որ կը բարացուցուի Սիւրիոյ և Պարսկաստանի արեւելեան կրօններուն ներմղումով: Եղիպտոս ալ ետ չմնաց, և մասամբ՝ իր սեմական տարաշխարհայնութեան (exotisme) շնորհիւ է որ Քրիստոնէութիւնը, գէթ մինչև 64 թուականը, կրցաւ ունենալ իր առաջին և արագ յառաջխաղացումը: Պէտք է դորովիլ մարտիրոսներու հերոսութեան վրայ, հիւանալ զարմանալ անոնց չարքաշութեան մասին, փառաւորել անոնց հաւատքին ջերմեռանդութիւնը, և անոնց դաւանութեան անեղծութիւնը. բայց ստիկա հոգեյոյզ՝ սրբտառու Նշմարքն էր լոկ ընկերային կացութեան մը, եթէ չունենար այն եւթը՝ զոր նուիրագործեց Միլանի 314ի հրովարտակը: Մէկ կողմէն բռնապետութեան մը սաստկացուցած կոիւր և միւս կողմէն ա՛յնքան անձնուրացութիւն, երկու անհաւասարօրէն զօրաւոր համոզումներ կը ցուցադրեն: Քրիստոնէութիւնը՝ որ կը համակերպի ամէն բանի՝ նոյն իսկ մահուան, բազդատարար չատաւելի հուժկու է քան հեթանոսութիւնը՝ որ կը համարձակի ամէն բան ընել, անգամ մահու պատիժներ տալով: Կռապաշտութեան և Քրիստոնէութեան միջև տեղի ունեցած մաքառումին եւթը հնար է արդէն ընդներմարել: Իր առանձնանորհալ վիճակին շնորհիւ բոլոր առաւելութիւնները խորապէս

(*) Շարունակութիւն. — Տե՛ս 1929, էջ 245—59:

չահագործող պաշտօնական կրօնքը, բազմաստուածութիւնը, պէտքը չգգար այն գերբնական կորովին՝ զոր Քրիստոնէութիւնը ունի իր ծագումին զօրութեամբը, և զոր կը պահպանէ ու կ'աճեցնէ օր ըստ օրէ:

Յիսուս զրկած էր իր առաքեալները՝ բոլոր ազգերը աշակերտելու համար, և իւր և նախափորձ սկսած էին անոնք քարոզել ուխտաւորներու հոծ բազմութեան մը, որոնք Երուսաղէմ եկած էին (պատեքի) տօնախմբութեան առիթով. տօնին աւարտումէն վերջ՝ զարձեալ պիտի բռնէին իրենց իւրարմէ շատ հեռու աշխարհներու ճամբաները, որոնցմէ մէկ քանիններն ալ կայսրութեան սահմաններէն դուրս էին. Պարթեներ, Մարեր, Եւրոպացիներ, Միջագետացիներ և այլն: Անոնց հետ կը զանուէին կայսրութեան ասլացի հպատակները, Հրեաներ, Կապադովկացիներ, Պոնտացիներ, Ասիացիներ, Փրոսիպացիներ, Պամփիլիացիներ, ու նաև Եգիպտացիներ, Լիբէացիներ, Արաբներ և Հռովմի բնակիչներ: Այս ուխտաւորները՝ իրենց երկիրներն երթալով՝ հոն տարին ինչ որ սորված, տեսած ու լսած էին, ու բան մը չենք գիտեր անոնց միամիտ ու սրտաւարժ պատմուածքներէն: Ոչ Քորճ Առաքելոյը, և ոչ ալ Առաքելական Թուղբերը գոյզն ակնարկութիւն մը անգամ չեն ըներ այդ մասին:

Առաքելական պատգամաւորները նոր ելք (exode) մը ունեցան Ստեփանոսի մահէն յետոյ: Գալիլիայի և Սամարիայի բոլոր ճամբաներու վրայ ցրուեցան անոնք, և հետեւելով ծովազրկայ գիծին մօտն Փիւնիկէ, ոմանք հասան մինչև Գամասկոս, ուրիշներ մինչև Անտիոք, և ոմանք ալ մինչև Կիպրոս: Քիչ վերջը Պօղոս պիտի մեկնէր ամբողջ աշխարհն ընդգրկելու՝ անխոնջ ու անջան: Տասնհինգ տարիներու ընթացքին՝ զինքը կը տեսնենք որ կ'ակօսէ Փոքր Ասիոյ արևմտեան դաւիթայրը, Կիլիկիա, Լիկաոնիա, Պիսիդիա, Իսաւրիա, Փոսիդիա, Միւսիա Բդելիսական Ասիա, Կիպրոս, Մակեդոնիա, Աքայիա, Թերես և Լիւրիկէ: Անոր ճամբորդութեան շրջանները զիպուածի արգիւնք չեն: Անիկա կանգ կ'առնէր միայն այն տեղերը ուր իրեն համար յաջողութիւնը, իր բացատրութեան համաձայն, կը բանար «դուռ մը գէպի դուրս»: Նփեսոս

մէկն էր լայն դուռներէն ուրիշ դուրս կը յորդէր ճամբաներու բազմութիւն մը Հռովմէական Ասիոյ ուղղութեամբ՝ Լիկիայէն մինչև Պրոպոնտիդէս (Մարմարա): Անտիոք մէկն է այն ընդարձակ շահաստաններէն, ուր իրարու կը հանդիպին Արեւելք և Արեւմուտք, առետրական գործով պարագելու համար: Թեսաղոնիկէն Մակեդոնիոյ մուտքը կը բանայ: Կորնթոս կը հրամայէ Աքայիոյ, և Հռովմի ճամբան ցցանշուած է արդէն «Եղբայրներու» ներկայութեամբ՝ Պոմպէի և Պոսիուդոսի (Պուժոյ) մէջ:

Սուրբ Պօղոս կը զրէ Հռովմայեցիներուն՝ թէ իրենց հաւատքը քարոզուած է «ամբողջ աշխարհի մէջ»: Սուրբ Յովհաննէս կը թուէ բազմութիւն մը քրդոր ցեղերէ, ժողովուրդներէ և լեզուներէ: Սուրբ Կղմէս կ'ըսէ՝ թէ «Արդարութիւնը ուսուցուած է ամբողջ տիեզերքի մէջ»: Սուրբ Իգնատիոս կը խօսի «մինչև աշխարհի ծայրը հաստատուած եպիսկոպոսներու մասին»: Հազիւ թէ քրիստոնէութիւնը թափանցած էր Բիւթանիոյ մէջ հեթանոսութիւնը արդէն վտանգուած էր հոն: Ամէն տեղ կը հռչակուէր հաւատացեալներու ներկայութիւնը՝ քաղաքներու, աւաններու, դաշտերու և ընկերութեան բոլոր դասակարգերուն մէջ, առանց տարիք ու սեռ նկատի առնուելու: Այս ամէնով կրնանք կարծել՝ թէ Հերմաս բնաւ չէ չափազանցած երբ կ'ըսէր՝ թէ քրիստոնէական հաւատքը, երկրորդ դարու կիսուն, կը նմանէր մեծ ծառի մը որուն շուքին տակ կ'ապաստանէին դաշտ ու բլուր. ամբողջ երկիրը հպատակած էր աստուածային օրէնքին, ու համատարած ծառին շուքին տակ նստող ժողովուրդները այն ազգերն են որոնք լսեցին Բանը: Այն որ այսպէս կ'արտայայտուի՝ պէտք է որ լաւ ծանօթ ըլլայ իրերուն, վասնզի Պիոս Ա. պապին հարազատ եղբայրն է:

Վիճելի չէ ուրեմն՝ թէ այս սկզբնաւորութիւններու միջոցին Քրիստոնէութիւնը հրաշալի ծաւալ մը գտած էր, ինչ որ հրեաներուն և հեթանոսներուն մէջ արթնցուց բուռն ընդդիմութիւններ: Երուսաղէմէն կը մեկնէին հակա-առաքելութիւններ, որոնք պաշտօն ունէին յայտարարելու ամէն տեղ՝ թէ անաստուած ու Օրէնքին հակառակ հերձուած մը տարածուած էր Գալի-

լիացի՝ խաբերայ ու խաշուած Յիսուս անուն մէկու մը ձեռամբ, որուն մարմինը դողցած էին իր աշակերտները՝ զայն անհետացնելու համար, որպէսզի կարենան աւետել անոր Յարութիւնը։ Այս յարձակումները սակայն՝ այնքան ահաւոր չէին որքան այն կարգ մը վէճերը՝ որոնք նորածին եկեղեցիներու մէջ յարուցուեցան։ Թէեւ Պօղոսի առաքելութեան խոչնդոտ չի կրցան ըլլալ այդ մութ ուժերը, բայց առաքելը անձնապէս տառապեցաւ, և Քրիստոնէութեան տարածումը բաւական արգիլուեցաւ իր թուիչքին մէջ։ Գաղտնի գործակալներ երեւցան Անտիոքի, Կորնթոսի և Գաղատիոյ մէջ, որոնք վայրագօրէն աղարտեցին ձեռնարկուած և մասամբ իսկ իրականացած գործը։ Պօղոս զանոնք կը մատնանչէ իրրեւ սուտ առաքելներ, նենգամիտ գործաւորներ, ծպտուած իրրեւ Քրիստոսի աշակերտներ, ինչպէս որ Սատանան կը ծպտուի իրրեւ լոյսի Հրեշտակ։

Փոքր Ասիոյ մէջ է որ թափուեցաւ Քրիստոնէութեան առաջին ու կորովի ճիգը, հոն է որ ցոյց տուաւ ան առաջին փորձը իր ղեռափթիթ ուժին եւ հրապոյրը իր վարդապետութեան։ Մէանդրի եւ Լիկոսի (Գալլ գետ) հովիտները կը ծառայէին իրրեւ ճամբաներ վաճառաշահութեան և զաղափաներու ներմուծումին։ Եւստոյ վարդապետութիւնը թափանցեց Գլաւկոսի սահմաններէն ներս, հասաւ մինչեւ Ալմոնիա և Փոնդական Հնգաքաղաքը, միշտ խուսափելով շատ լեռնային գաւառներէն։ Ոչ միայն փոքրագոյն երկիրները ձեռք ձգուած էին, այլ նաեւ հետեւեալ քաղաքները, Սարգիս, Զմիւռնիա, Պերգամա, Փիլատելիա Թիւատիր, Թերես նաեւ Տրալլա։ Այս պահուն՝ ուր մէկ մէկու ետեւէն կը պահեէին առաքելները, անոնք կրնային վկայել թէ իրենց կողմն էր յաղթութիւնը և կը լսուէր Քրիստոսի խօսքը, անոր խոստումները կ'իրականանային, Աւետարանը՝ արդէն իսկ ձեռքէ ձեռք անցնելով կը պարարէր բոլոր սիրտերը արիութեամբ յոյսով և սիրով։

Սակայն չենք գիտեր թէ ինչպէս պէտք է նկարագրել կամ ինչ անուն պէտք է տալ այն «պրոպագանդ»-ին որ դուրս մնաց ժամանակակիցներու նկատողութենէն, այնպէս որ ոչ ոք ոչ մէկ տեղ նշանակեց անոր երևումը, եւ ոչ իսկ պահուեցաւ անունն ու

յիշատակը այդ գործիչներուն։ Հոն ուր ոչ մեհեաններ կան աստուածներու, ոչ ջերմութիւններ հարուստներու համար, այդ վատառողջ եւ աղտոտ թաղերուն մէջ, ուր նետուած են սպանդանոցներ, խաղախորդի խանութներ, աղէգործարաններ, որոնց մէջ կ'ապրէր փղուն բնակչութիւն մը, կը լսենք որ կիներ ու մանուկներ կը խօսին Յիսուսի, Աստուածամարդուն և Յարուցեալ Աստուծոյ, աղքատներու ու խոնարհներու Բարեկամի մասին։ Ո՞ր բերանն արդեօք առաջին անգամ արտասանեց հոն Անոր անունը, ո՞ր քարոզիչն եկած էր յայտնելու զայն։ Թերես կ'ընէր մը յաճախ, գործաւորուհի մը, ծագումով անյայտ գերուհի մը փախտական, ցնցոտազգեաց այրի մը, տիրուհի մը արժանիքով։

Երկրորդ զարէն սկսելով՝ Հռովմը կեդրոն կ'ըլլայ աւետարանի քարոզութեան, որ աւելի կամ նուազ թափով մը կը բարգաւաճի։ Քրիստոնէութեան այս յառաջատուական և արագ զարգացումը շատ աւելի կը գոհացնէ հաւատացեալները անդալաբար։ Ձեռք բերուած յաջողութիւնը իրենց սպասածէն աւելին չընձեռեր, նայելով կիրարկուած միջոցներու իրագործումին։ Ո՞չ Տերտուղիանոս, ո՞չ Որիգենէս եւ ո՞չ Եւսեբիոս չեն կարծեր տեսնել հրաշալի երեւոյթ մը Քրիստոնէութեան այդ տարածումին մէջ, այլ կը տեսնէին մանաւանդ Յիսուս-Քրիստոսի խոստումներուն կատարումը։ Արեւելք և արեւմուտք չեն քալեր միեւնոյն զնացքով։ Հիւսիսային Ափրիկէի մէջ Աւետարանը մուտ չէր գտած համաձայն այն մեթոդներուն՝ որոնք Փոքր Ասիոյ և Եգիպտոսի մէջ կիրարկուեցան։ Փոքր Ասիոյ մէջ քանի մը հանրածանօթ լայն ճամբաներ միեւնոյն ծառայութիւնները կը մատուցանէին զետաղնաց ճամբաներուն հաւասար։ Ուրիշ տեղ ծովափունքներ, գետերու խորչեր, մօտիկ նաւահանգիստներ կոռուան մը կ'ընծայէին, սպասելով ա՛լ աւելի թափանցելու պատահութեան։ Միախոնարի մը յանդգնութիւնը, եպիսկոպոսի մը խոհական համարձակութիւնն ու գործի ձեռնարկելու ոգին կը մղէին զիրենք գէպի լիութիւն անծանօթը, զիմագրաւելով ամէն ձախողուածներու, յաղթահարելով ամէն վտանգներ և տիրելով ճակատադրին։ Ինչ որ աչքի կը զարնէ, ռահվիրաներուն արիւթիւնն

է այն. անոնք կը մտնեն ամէն տեղ, կը մընան, կանգ կ'առնեն, կը յամառին, կը նորոգեն խրամասները, կը շինեն աւերակները, և վերջապէս կը հաստատուին: Այս ամէնը կը սորվինք եկեղեցիներու երկար շարքէն. եպիսկոպոսական ցուցակներէն, մարտիրոսներու անուններէն, այլապէս թայց զեռ ճանաչելի աւանդութիւններէն, որոնք ցոյց կուտան քրիստոնէական հաւատքին տիրացումը հողի մը վրայ, ուրկէ ո՛չ մէկ գնով ետ չի քաշուիր այլեւս:

Եւ լաւ յաջողութիւն մըն է անշուշտ, երկու ու կէս դարեր տեող մաքառումներով և չարչարանքներով, զորո՞տալ խաղաղօրէն և թուով նուաճել հին աշխարհը: Թէև 314ին քրիստոնեաները բացարձակ մեծամասնութիւն չէին կազմեր կայսրութեան մէջ, սակայն կրցած էին տէր ըլլալ քաղաքական կացութեան: Կոստանդիանոս հասկըցաւ այդ բանը և իրրե բանխմաց քաղաքագէտ մը՝ անոնց կողմն անցաւ: Կ'ուզէնք որ, կ'ըսէ Միլանի հրովարտակը, քրիստոնէական կրօնքին հետեւի ուղղոյնները ազատ ըլլան՝ առանց վախճալու ո՛ր և է խուանքէ: Մենք քրիստոնեաներուն տունը իրենց կրօնքին բացարձակ ազատութիւնը: Ասիկա պատասխանն էր Քրիստոնեայք մի՛ կեցցեն (christiani non sint): Յաղթութիւնը վերջնական էր այս անգամ:

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ե Ը

= Պատմութիւնը իր մէջ կը պարունակէ աշխարհի փորձառութիւնը և դարերու իմաստասիրութիւնը. անկողմնակալ ուսուցիչ մըն է ան, որուն պատճառարանութիւնները, որոնք հիմնուած իրողութիւններու վրայ, չենք կրնար հերքել: Ան միշտ ցոյց կուտայ անյեալը՝ ապագան գուշակելու համար: Ճշմարտութեան հայելին է ան:

(Ա.Կիւր)

= Արդի պատմութիւնը մեծ օգտակարութիւն և առաւելութիւն ունի հինին վրայ, որովհետեւ կ'ուսուցանէ ամէն պետերու թէ ժերդ զարէն ի վեր մարդիկ միայն չեն ամէնէն հրգոր ուժերու զէմ: Հաւասարակշռութեան զրույթիւնը անձանթ մնաց հիներուն, և այս է բուն պատճառը որ Հռոմայեցիները ուրիշ ժողովուրդներէ աւելի բարձր զինուորութիւն մը պատրաստեցին և մէկիկ մէկիկ նուաճեցին զանոնք Տիրեր գետէն մինչև Եփրատ:

(Ա.սղեւ)

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Նոյնի Արեւս. Գուրեան, ԸՆԹԱՅՔԻ Ի ԳՐՈՑ ՈՒՐԱՅՈՒ, Գ. Տարի. Ի ՆԱԽՆԵՍԱՅ ԵՒ ՅԱՐԳԵՍՅ, Գեղականական բացառութիւններով. Տպ. Սրբոց Յակոբեանց, Երուսղէմ. 1930. 8⁰ էջ 223. Գին 7. Եզ. դանէկան:

Ամեն Գուրեան Սրբագանի Գրաբարի ուսուցման համար պատշաճաւ դաստիարակութեան շարք հիմնուած է ուսուցչական փորձառութեան զորձական տալիքներուն վրայ: Առաջին առիթով, կ'ուսուցանէ Գրաբարի Քերականութեան «Ուրը մասունք բանին» կամ Բառագիտութիւնը: Հիմնալի է այս դաստիարակութեան ուսանողը ո՛չ միայն Գրաբար Քերականութեան հիմնական կանոններն ու ծանօթութիւնները կը սորվի, այլ նաեւ զորձական հրահանգներով, այսինքն Գրաբար-Աշխարհաբար ղեմկիւնաց տալով օրինակներու մէջ կը տեսնէ ուրը մասունք բանին կիրարկումը, կամ տեսականն ու զորձականը միանգամայն: Բառագիտութեան զուգընթաց կամ քիչ ետք ուսանողին ձեռքը կը տալի ԸՆԹԱՅՔԻՆ Ա. Տարին, որ կը բովանդակէ Սուրբգիրքէն ընտրուած ամէնէն դիւրանակեալի հաստատմէն, ինչպէս նաեւ չափով եւ ուսանաւոր կարն կտրներ, քերականական կարեւոր ծանօթութիւններով, որոնց նպատակն է ո՛չ միայն Բառագիտութեան մէջ աւանդուած քերականական կանոնները յիշեցնել, այլ նաեւ այս նոր հաստատմէն եւ կտրներու մէջ պատահած քերականական դարձուածները բացատրել, մեկնել եւ օրինակներով կանգադել զանոնք ուսանողի մտքին մէջ:

Մինչեւ հիմա ԸՆԹԱՅՔԻՆ Ա. եւ Բ. Տարիները միայն հրատարակուած էին, մէկէ աւելի չպատրաստուածներով. այսպէս՝ Բառագիտութիւնը արժանացած է Գ. Եզ Տպագրութեան, Ընթացիկ Ա. Տարի՝ Ե. Եզ Տպագրութեան, Բ. Տարին՝ Գ. Եզ Տպագրութեան. իսկ Գ. Եզ կամ վերջին Տարին՝ իր Ա. Տպագրութիւնը ունեցաւ 1930-ին:

Այս պատկերը ցոյց կուտայ թէ մեր դպրոցներու մէջ գրաբար շատ արդիական կամ հաւանաբար կ'ուսուցանուի. որովհետեւ ամէնէն շատ սպառուած է Ընթացիկ Ա. Տարին՝ արժանանալով իր ԵԹՆԵՆՈՐԳԻ տպագրութեան 1880 էն ի վեր:

Բայց կ'արժէ որ հայ դպրոցներ ուսուցանեն զոնէ անչափ գրաբար որչափ կ'առաջնորդեն Գուրեան Սրբագանի Ընթացիկները, որպէսզի հայ պատանին կարող ըլլայ բաւական ծանօթանալ նախնեաց լեզուին եւ մասնագրութեան եւ շինել իրեն համար մատուցական արժէք մը:

ԸՆԹԱՅՔԻՆ Գ. Տարին կուզայ այժմ ուսանողին տալ ընտիր եւ բարձր գրաբարի նաեւ մը, արթնցնելով անոր մէջ հետաքրքրութիւն՝ լայնօրէն հմտանալու նախնեաց հայերէնին:

Գուրեան Սրբագան շատոնց ունէր ԸՆԹԱՅՔԻ Գ. Տարին ասպղծ, իր գաւերուն մէջ զորձանելու համար, թէեւ ինքն բարձրագոյն դաստիարակութեան մէջ դաստիարակ քամ է Է. Թ. Վ. Թունեանի «Հատրնախ Ընթերցումով Ի մատենագրութեանց նախնեաց» ասուար զորձը: Բայց Գ. Տարին հրատարակութեան